

## Iran's Role-playing in the Geopolitical Region of the Peripheral East of the Country with Emphasis on Afghanistan

### Extended Abstract

#### Introduction

One of the centers of regional crisis is Afghanistan in the east of Iran. This country has common cultural, social, religious and political structures with Iran, but due to the weakness of political structures, it has been the center of geopolitical competition of regional and global powers. Due to its geographical proximity on the one hand and the competition of the powers, it is one of the geopolitical regions that can have many effects on Iran's regional actions. Therefore, Iran is bound to play a geopolitical role in this region. One of the most important reasons for the importance of Iran's role in the East, especially in today's Afghanistan, is activities of the groups that are religiously sympathetic to the Taliban. Therefore, national interests require Iran to prevent these groups from approaching radicalism through regional de-escalation. During the sanctions period, the Afghan market is one of the main markets for Iran's exports, the dependence of Sistan and Baluchistan province in eastern Iran on Hirmand River can be better achieved by maintaining the relationship with the Taliban, and finally, being present in Afghanistan prevents the country from turning into the backyard of Iran's regional and extra-regional rivals.

#### Methodology

The research method is applied in terms of purpose and is descriptive-analytic in terms of method and nature. Data gathering procedure is based on library findings. The statistical population of the research consists of experts and professors of the university and fields related to geopolitics, geostrategy and geoculture, and the sample size was determined based on Cochran's model of 50 people. In order to analyze the findings, the average test was used in SPSS software.

#### Results and discussion

The factors of Iran's role-playing in the geopolitical region of the East with an emphasis on Afghanistan are subject to relevant factors and variables at three internal, regional and extra-regional "global" levels. In this context, the ambiguous future indicators of power in Afghanistan and Iran's capabilities in playing its role, ethnic diversity in Afghanistan and the Pashtuns' role in power and the roles played by the Islamic Republic with regard to its civilizational characteristics in Afghanistan and playing a role,

the Islamic Republic of Iran is considered as one of the main and most important factors in the geopolitical region of the East in terms of building universities and scientific centers in Afghanistan and Pakistan and producing knowledge and increasing general literacy in Afghanistan, and the influencing factors. The role of the Islamic Republic of Iran in the fields of increasing the construction of cultural bases such as Basij, seminaries, knowledge centers and cultural centers, etc. is prominent. Preventing illegal immigration on the borders of Pakistan and Afghanistan has not been successful. In the context of evaluating Iran's role-playing achievements in the direction of securing the national interests of the Islamic Republic of Iran in the East, 12 indicators were presented, and the results showed that factors such as Iran's achievements in solving hydopolitical disputes with Afghanistan, Iran's achievements in the construction of the Chabahar Free Zone, Iran's achievements in the field of spreading the Persian language in Afghanistan and Iran's roles in preventing the spread of the Salafist ideology of Arab countries such as Saudi Arabia are the most achievements for Iran in the East, and finally factors such as Iran's role in preventing the transit of narcotics on the borders of Pakistan and Afghanistan and Iran's role in preventing arms smuggling in the borders of the peripheral east are not considered as the achievements of the Islamic Republic of Iran in the peripheral east.

### Conclusions

The results showed that Iran's role-playing in the geopolitical region of its peripheral east, with an emphasis on Afghanistan, will be subject to relevant factors and variables at three internal, regional and extra-regional "global" levels, and the greatest share of this role-playing includes extra-regional factors. Also, factors such as Iran's achievements in the field of settling hydopolitical disputes with Afghanistan, Iran's achievements in the field of establishing the Chabahar Free Zone, Iran's achievements in the field of spreading the Persian language in Afghanistan and Iran's roles in preventing the spread of Salafist ideology in Arab countries such as Saudi Arabia will bring the most achievements for Iran in its peripheral east.

**Keywords:** Geopolitics, Peripheral East, Central Asia, Afghanistan, Islamic Republic of Iran.

چابهار، دستاوردهای ایران در زمینه گسترش زبان فارسی در افغانستان و نقش آفرینی‌های ایران در زمینه جلوگیری از گسترش ایدئولوژی سلفی کشورهای عربی نظیر عربستان، بیشترین دستاوردها را برای ایران در شرق پیرامونی خود به همراه خواهد داشت.

**كلمات کلیدی:** ژئوپلیتیک، شرق پیرامونی، آسیای مرکزی، افغانستان، جمهوری اسلامی ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۰۸

نویسنده مسئول: nzanganeh45@gmail.com

## نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی کشور با تاکید بر افغانستان

\* ناصر زنگنه

دانشجوی دکتری تخصصی جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران.

### ریاز قربانی نژاد

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران.

ابراهیم رومینا

دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

### حمیدرضا محمدی

دانشیار گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

## مقدمه

منطقه ژئوپلیتیکی بر پایه یک منطقه یا فضای جغرافیایی متوجه از حیث ساختاری و یا کارکردی، شکل می‌گیرد. هویت یابی منطقه ژئوپلیتیکی، مستلزم باردار شدن سیاسی منطقه جغرافیایی متوجه و عناصر مربوط به آن است. به عبارتی اگر عناصر ساختاری و کارکردی یک منطقه جغرافیایی به صورت انفرادی، اجتماعی، ناقص و یا کامل از بُعد سیاسی، نقش آفرین شود، منطقه جغرافیایی تغییر ماهیت داده و به صورت منطقه ژئوپلیتیکی در صحنه ظاهر می‌شود. در یک منطقه ژئوپلیتیکی عوامل و متغیرهای طبیعی و انسانی آن دارای کارکرد سیاسی بوده و نظر دولتها و کشورهای درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای به‌ویژه قدرت‌های جهانی را به خود جلب می‌کند و کُنش و واکنش آنها و پیدایش الگوی رقابت، همکاری و نزاع را بر می‌انگیزند. منطقه ژئوپلیتیکی، بستر ساز شکل گیری الگوی فضای روابط سیاسی دولتها درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای است. منطقه ژئوپلیتیکی در فرآیند تکاملی خود به سازه ژئوپلیتیکی تبدیل می‌شود. در این حالت نیروهای سیاسی منطقه‌ای و غیر منطقه‌ای فعال شده و فرآیندهای همگرایی، واگرایی، کشمکش، ستیز، همکاری و تعاون توسعه می‌یابد. روابط نیروهای ترکیب کننده و تجزیه گر، فعال می‌شوند. روابط سیستمی دولتها و بازیگران درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای مبتنی بر عناصر ساختاری و کارکردی منطقه به صورت پیدا و پنهان شکل گرفته و توسعه می‌یابند [۱].

از میان بُحران‌های ژئوپلیتیکی شناخته شده در جهان، عده موارد آن در منطقه جنوب غرب آسیا وجود داشته و اغلب آنها در منطقه پیرامونی شرق ایران خود را نشان داده‌اند که عبارتند از: بنیادگرایی افراطی، مهاجرت‌ها و فقر گسترش، مواد مخدود،

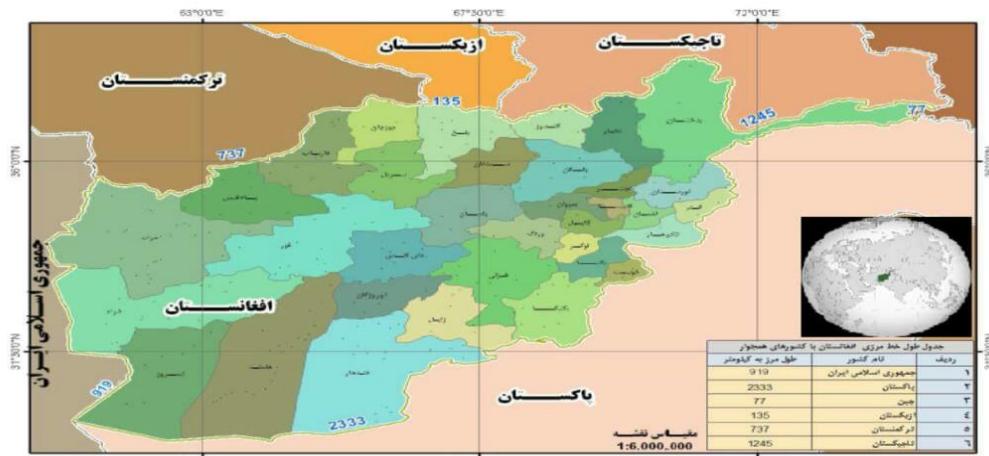
چکیده

اهمیت ژئوپلیتیکی افغانستان، عمدتاً متأثر از دو پدیده مهم است، "تغییر ماهیت روابط و سیاست بین المللی و جامعه جهانی نسبت به این کشور" و "دگرگونی بنیاد ساختارهای ذهنی و سیاسی در داخل آن" از جمله این اهمیت محسوب می‌شوند و براساس این تغییرات همواره قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در راستای اهداف و منافع خود سعی در نقش آفرینی در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی جمهوری اسلامی ایران و کشور افغانستان دارند. با توجه به اهمیت تحولات افغانستان، پژوهش حاضر با روش توصیفی- تحلیلی و کاربردی (عملی)، نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق کشور با تاکید بر افغانستان را مورد مطالعه قرار می‌دهد. جامعه آماری تحقیق را کلیه کارشناسان و استادان دانشگاه و حوزه‌های مرتبط با ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئوكالچر تشکیل می‌دهند که حجم نمونه آن براساس مدل کوکران تعداد ۵۰ نفر تعیین شد. در راستای تجزیه و تحلیل یافته‌ها نیز از آزمون میانگین در نرم افزار spss استفاده گردید. نتایج نشان داد که نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی خود با تاکید بر افغانستان، در تابع عوامل و متغیرهای مربوطه در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای «جهانی» خواهد بود و بیشترین میزان این نقش آفرینی شامل عوامل فرامنطقه‌ای می‌باشد و همچنین عواملی نظیر دستاوردهای ایران در زمینه حل اختلافات هیدروپلیتیکی با کشور افغانستان، دستاوردهای ایران در زمینه احداث منطقه آزاد

و فرهنگی افغانستان تابع رابطه آن با کشورهای همچوار به ویژه ایران می‌باشد، لذا این منطقه ژئوپلیتیکی به دلیل تاثیر گذاری و تأثیرپذیری منطقه‌ای مورد توجه این پژوهش قرار گرفته است. افغانستان از نگاه جغرافیایی، دارای اهمیت راهبردی است و به همین دلیل در طول تاریخ مورد تاخت و تاز بیگانگان قرار گرفته است. این کشور به عنوان سرزمینی محصور در خشکی مکمل جغرافیای راهبردی همسایگان خود است. افغانستان در میان دو حوزه منطقه‌ای قرار گرفته است، در یک طرف آسیای جنوبی و در طرف دیگر آسیای مرکزی می‌باشد. این موقعیت ژئوپلیتیکی کارکرد خاصی به افغانستان بخشیده است. با توجه به رویکرد ایران در شرق پیرامونی خود، پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این پرسش می‌باشد که نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق کشور با تاکید بر افغانستان، تابع کدام شاخص‌ها است و دستاوردهای نقش آفرینی ایران در راستای تأمین منافع ملی در شرق پیرامونی خود در حال حاضر شامل کدام عوامل بوده است؟

تروریسم، ملاحظات قدرت‌های منطقه‌ای، اختلافات میان هند و پاکستان، انرژی، خلیج فارس و آینده آن، اهمیت تنگه هرمز، دریای عمان و حساسیت آن برای تمامی قدرت‌های منطقه‌ای، کشورهای منطقه و آسیای مرکزی، موضوع قومیتی - هویتی و ... یکی از کانون‌های بحران خیز منطقه‌ای، افغانستان در شرق ایران می‌باشد. این کشور دارای ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، دینی و سیاسی مشترکی با ایران است اما به دلیل ضعف ساختارهای سیاسی، کانون رقابت‌های ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی بوده است. به دلیل همچواری جغرافیایی از یک سو و رقابت قدرت‌های تأثیرگذار بر آن یکی از مناطق ژئوپلیتیکی است که می‌تواند تاثیرات زیادی را بر کنش‌های منطقه‌ای ایران داشته باشد. از این رو ایران ناگزیر به نقش آفرینی ژئوپلیتیکی در این منطقه است [۲]. نقش آفرینی ژئوپلیتیکی مورد نظر در بستر فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و دینی مشترک است که ضرورت‌های اقتصادی و سیاسی مزید بر آن شده است. از سوی دیگر حیات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی

نقشه ۱: موقعیت ژئوپلیتیکی افغانستان،



منبع: [۴]

کنترل و تصرف یک یا چند ارزش و عامل جغرافیایی، بحران‌ها سرچشمه و انواع مختلفی داشته و از لحاظ کارکرد منجر به خروج سیستم از حالت تعادل و بروز اختلال در وضعیت عادی و فرایندهای فضای جغرافیایی و زیستگاه انسان‌ها می‌گردد. بنابراین بحران‌های ژئوپلیتیکی عمدها دارای سرچشمه جغرافیایی می‌باشد [۴].

## مبانی نظری

### ۱- ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک عبارت است از: درک واقعیت‌های محیط جغرافیایی به‌منظور دستیابی به قدرت، به‌نحوی که بتوان در بالاترین سطح وارد بازی جهانی شد و منافع ملی و حیات ملی را حفظ کرد. به نقل دیگر ژئوپلیتیک، عبارت است از: علم کشف روابط محیط جغرافیایی و تاثیر آن بر سرنوشت سیاسی ملل [۳].

## ۳- تحول ژئوپلیتیکی

عبارت است از بروز تغییر و دگرگونی در الگوهای نظام‌ها و ساختارهای ژئوپلیتیکی. تحول ژئوپلیتیکی، ماهیتی پویا و دینامیک دارد و عمدها در اثر تحول در وزن ژئوپلیتیکی، ساختار

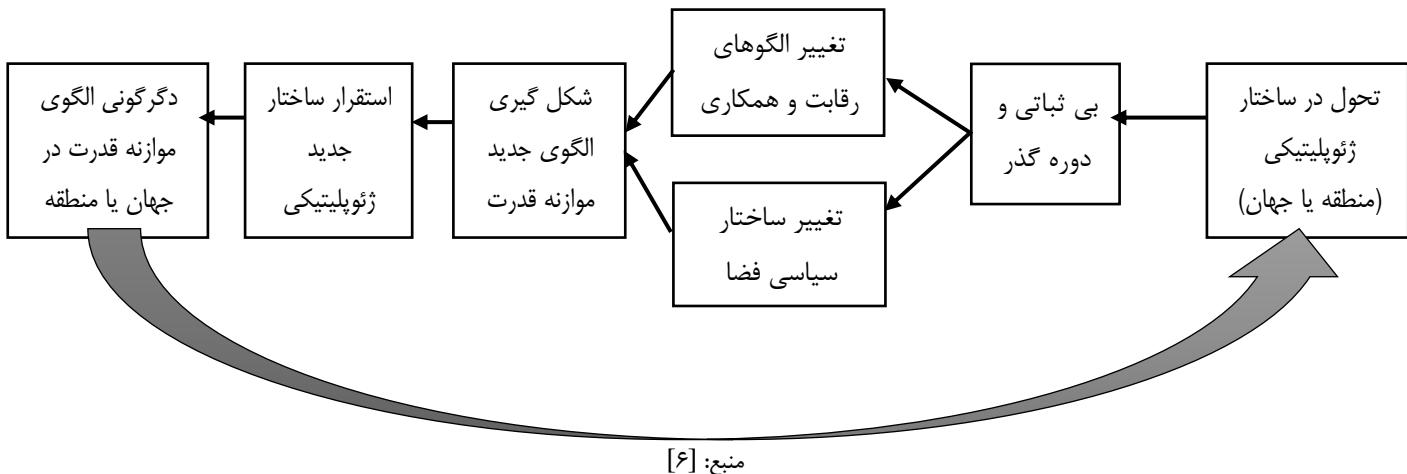
## ۲- بحران ژئوپلیتیکی

بحران ژئوپلیتیکی عبارت است از منازعه و کشمکش حکومت‌ها و یا گروه‌های متشکل سیاسی - فضایی بر سر

عدم تعادل باعث تحول و تحول باعث پیشرفت سیستم می‌شود [۵].

و کارکرد عوامل و متغیرهای مؤثر در قدرت ملی و جمعی فضاهای جغرافیایی پدید می‌آید. به عبارتی ضمن بروز تحول، بهنوعی موازنۀ تعادل پویا دست می‌یابد. علاوه بر این، تحول در سیستم مستلزم وجود بحران، اختناش و عدم تعادل است.

شکل ۱: الگوی دینامیک تحولات ژئوپلیتیکی در سطح منطقه‌ای و جهانی



منبع: [۶]

## ۶- سیاست خارجی

برای سیاست خارجی تعاریف متعددی ارائه شده است. سیاست خارجی شامل تنظیم، اجرا و همچنین خود محصول و نتیجه تصمیمات به شمار می‌رود و راهنمایی است برای اقداماتی که یک دولت در ورای مرزهای خویش به منظور پیشبرد اهداف در رابطه با بازیگران حکومتی و غیرحکومتی به عمل می‌آورد [۹]. در تعریف دیگر می‌توان سیاست خارجی را استراتژی یا یک سلسله اقدامات طراحی شده دانست که توسط سیاست گذاران یک کشور در مقابل سایر کشورها یا موجودیت‌های بین الملل جهت کسب اهداف خاص تعریف شده بر حسب منافع ملی مشخص شده دانست [۱۰].

### پیشینه تحقیق

برخی تحقیقات صورت گرفته که به نوعی با موضوع این پژوهش همخوانی دارد، به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- حیدر لطفی (۱۳۹۴) در مقاله "تحلیل ژئوپلیتیکی روابط افغانستان و ایران، چالش‌ها و فرصت‌ها، به عقیده‌ی نویسنده این مقاله، دولت ایران باستی این واقعیت ژئوپلیتیکی را درک کند که تنها عناصر مادی ژئوپلیتیکی و عوامل موجود در رابطه با اشتراکات فرهنگی و بدون در نظر گرفتن کُشگری فعال بازیگران عرصه سیاست خارجی، توان فرصت زایی و تقویت جایگاه ایران در کشور افغانستان و هر کشور دیگر را ندارد و یک دیپلماسی فعال، یک رابطه و رایزنی فرهنگی پویا، یک روابط

## ۴- رقابت ژئوپلیتیک

رقابت تلاش دو یا چند گروه، ملت و کشور برای نفوذ یا سلطه در منطقه یا جهان یا دسترسی به منابع فضایی (اعم از مادی و معنوی) است. رقابت در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک بدون مقیاس معنا ندارد و فلسفه قانون رقابت، استیلا، برتری و دست یابی به فرصت‌ها است. از درون این رقابت‌ها، ائتلاف و رقابت‌های تسلیحاتی شکل می‌گیرد. باید توجه داشت که در رقابت، دو یا چند قدرت به طور هم زمان اقداماتی می‌کنند تا از ارزش‌های جغرافیایی (مادی و معنوی) سهم بیشتری کسب کنند. رقابت در صورت استمرار و کسب احاطه بر ارزش‌های رقیب ممکن است به "منازعه ژئوپلیتیکی" تبدیل شود، این منازعه شاید مرحله آخر رقابت‌های ژئوپلیتیک باشد، به همین دلیل اغلب ویژگی‌های رقابت ژئوپلیتیکی در منازعه ژئوپلیتیکی تجمیع می‌شود [۷].

## ۵- وزن ژئوپلیتیکی

عبارت است از نقل نیروها و عوامل مثبت و منفی موثر در قدرت ملی یک کشور. به عبارتی جمع جبری عوامل قدرت ملی از این رو، جمع جبری عوامل و متغیرهای قدرت در برآورد وزن ژئوپلیتیکی منطقی‌تر می‌باشد. وزن ژئوپلیتیکی، موقعیت یک کشور و یا منزلت آن را در مجموعه‌ای از کشورها و با در سیستم ژئوپلیتیک جهانی و منطقه‌ای نشان می‌دهد [۸].

پاکستان از طالبان این کشور در حال حاضر نیز یکی از تهدیدهای اساسی برای ایران است [۱۴].

- بدیعی ازنداهی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله نقش تغییرات مورفوژوئی رودخانه مرزی هیرمند در روابط سیاسی ایران و افغانستان، چنین بیان می‌دارند: رودخانه هیرمند واقع در مرز ایران و افغانستان به دلایل مختلف طبیعی و انسانی از زمان شکل گیری مرز همواره روابط دو کشور را تحت تاثیر قرار داده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد، مورفوژوئی رودخانه هیرمند به‌ویژه در نوع مرزی آن از نوع الگوی شریانی است که بیشترین تغییرات را نسبت به دیگر الگوهای رودخانه‌ای دارد و مرز دو کشور کاملاً آگاهانه بر روی بخش‌هایی از تغییرپذیرین بستر رودخانه قرار داده شده است. این امر موجب بروز اختلافهای مرزی میان ایران و افغانستان از ابتدا تاکنون بوده است و در آینده نیز، زمینه ساز مشکلات بی‌شماری برای هر دو کشور به‌ویژه بخش ایرانی خواهد بود. بهطورکلی مهم‌ترین پیامدهای ناشی از تغییرات مورفوژوئی این رودخانه که بر روابط سیاسی دو کشور تأثیرگذار بوده است، عبارتند از: اختلافات بر سر تعیین دقیق مرز در بستر تغییرپذیر رودخانه، اختلافات ناشی از ناپایداری الگوی توزیع حق آبه میان دو کشور و سرانجام اختلافات ناشی از تعیین وسعت و قلمرو محدوده مرزی [۱۵].

### روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق از نظر هدف کاربردی و به لحاظ روش و ماهیت، توصیفی- تحلیلی می‌باشد. روش تحقیق حاضر از نظر نوع جمع آوری اطلاعات و داده‌ها توصیفی است. یک هدف کاربردی خاص صرفاً برای توسعه داشت به مطالعه می‌پردازد. اساس تحقیق مخصوص برای یکی از اهداف علوم انجام می‌شود که نوعی علم برای علم است [۱۶]. این نوع از تحقیقات به دلیل آن که راهگشایی سایر مطالعات و بررسی‌ها است، مورد توجه است؛ بنابراین تحقیقات بنیادی از نوع مطالعات نظری هستند. تحقیق کاربردی برای یافتن راه حلی درباره یک مشکل مهم در جامعه، یک سازمان صنعتی و یا اداری انجام می‌شود. البته منظور از مشکل در اینجا به مفهوم یک عیب یا ایراد نیست، بلکه به معنای افزودن به دانش است [۱۷]. بنابراین با مطالعات تجربی می‌توان تاثیر واقعی یک عامل بر عامل دیگر را با در نظر گرفتن دیگر عوامل محیطی پیش‌بینی نمود [۱۸].

اقتصاد راهبردی، هدفمند و نیز یک نگاه امنیتی هوشمندانه به محیط خارجی و کشورهای جهان به ویژه همسایگان است [۱۱].

- دکتر نور شفیعی (۱۳۸۹) در مقاله تحلیل چالش‌های امنیتی ایران و افغانستان و چگونگی مدیریت آن، در بررسی مسائل مهم و تاثیر گذار در روابط ایران و افغانستان بر این عقیده است که مسئله قومیت، مسئله مرز، مسئله مواد مخدوش، مسئله مهاجرین، مسئله قاچاق انسان، جرائم سازمان یافته و ... از مهم‌ترین مسائل مطرح در رابطه میان دو کشور به شمار می‌رود که در صورت مدیریت نشدن آنها در مسیر صحیح، ممکن است روابط دو کشور را در آینده دچار تلاطم‌های بی ثبات کننده‌ای نماید. در رابطه با اقوام، قومیت‌ها، زبان و مذهب، نویسنده بر این عقیده است که مطلوب ایران این خواهد بود که قومیت‌های فارس زبان و نیز پیروان مذهب شیعه در مرزهای افغانستان با ایران مستقر شوند، در مقابل دولت افغانستان تلاش خواهد کرد و یا مطلوب آن این خواهد بود که قومیت پشتون و نیز پیروان اهل سنت در مرزهای ایران و افغانستان تمرکز بیشتری داشته باشند. از نظر اختلافات مرزی نیز یکی از نقاط حساس و مورد اختلاف در مرز ایران و افغانستان، جایی است که مرز دوغارون نامیده می‌شود [۱۲].

- مصصومه دهمرد (۱۳۹۴) در مقاله وضعیت، نقش و جایگاه شیعیان هزاره در روابط ایران و افغانستان، بر این عقیده است که مذهب در افغانستان یکی از عوامل نامنی در این کشور بوده است. تنشی‌های مذهبی به‌ویژه بین شیعه و سنی یا شیعه با دیگر مذاهب در افغانستان، پیامدهایی را برای ایران در برداشته است. هزاره‌های شیعه مذهب همواره زیر فشار حکومت‌های پشتون سنی مذهب بوده‌اند. دست کم در دو مقطع عامل مذهب پُر رنگتر از سایر عوامل بوده است. ایران به اقلیت شیعه هزاره و در حد گسترده‌تر به جبهه متحد شمال و جمیعت اسلامی برهان‌الدین ربانی و اسماعیل خان در هرات نظر مثبت داشت. بنابراین ایران خواسته یا ناخواسته درگیر بحران افغانستان شده است. انتظار شیعیان از ایران برای حمایت مادی و معنوی در مناسبات ایران و افغانستان از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. افغانستان و ایران نسبت به سرنوشت گروه‌ها و جمیعت‌های سنی و شیعه در کشورهای یکدیگر حساس هستند [۱۳].

- حمیدرضا محمدی و ابراهیم احمدی (۱۳۹۵) در مقاله تحلیل دو سطحی از ژئوپلیتیک واگرایی روابط ایران و پاکستان (سناریوهای آینده این روابط و ارائه راهکارهای همگرایی)، در بخش‌هایی از این مقاله که به بررسی مسئله افغانستان پرداخته است، چنین بیان داشته‌اند که رقابت ایران و پاکستان در افغانستان با استقرار دولت طالبان، شکل تهدید برای ایران در افغانستان به خود گرفت و با حمایت دولت و نیروهای اجتماعی

میلیتاریزه (نظمی) کرده‌اند تا سلاح‌های خود را به کشورهای حاشیه خلیج فارس، جنوب و جنوب شرق آسیا، کشورهای آسیای مرکزی بفروشند و میلیاردها دلار پول به دست آورند و در این مورد متصرف فرست بودند. مصدق آن زمانی که یکی از فرماندهان نظامی ایران، کشورهای منطقه خلیج فارس را نسبت به تنگه هرمز تهدید نمود، بعد از آن اعلان شد که آمریکا میلیاردها دلار تسليحات نظامی به امارات عربی فروخته است.<sup>[۱۹]</sup>

#### ب- نفوذ در بازار آسیای مرکزی:

هدف دیگر آمریکا نفوذ در بازارهای آسیای مرکزی جهت انتقال اضافه تولید کالاهای آمریکایی به این کشورها و افغانستان می‌باشد.

ج- رسیدن به منابع عظیم نفت و گاز آسیای مرکزی و دریای خزر.

یکی از اهداف مهم آمریکا رسیدن به منابع انرژی واقع در منطقه آسیای مرکزی است. کنگره آمریکا در سال ۱۹۹۹ م. قانون استراتئی جاده ابریشم را تصویب کرد. کنگره در این قانون خاطر نشان ساخت که نفت و گاز جنوب قفقاز و آسیای مرکزی اتکای آمریکا به نفت منطقه همیشه دگرگون خلیج فارس را کمتر می‌سازد.

لازمه رسیدن به این هدف داشتن افغانستان است که از طریق خاک افغانستان لوله نفت و گاز به اقیانوس هند متصل شود و از آنجا به بازارهای عمدۀ مصرف برسد.

#### د- تقابل با ایران

از جمله سیاست‌های آمریکا وادر کردن ایران مطابق میل و خواسته خود و تنگتر کردن محاصره جمهوری اسلامی ایران و به زانو در آوردن آن است:

#### ۱- تهدید ایران در سیاست خارجی ایالات متحده

رهبران آمریکا معتقدند که باید هژمون نظام بین‌المللی بوده و هیچ گاه یک قدرت جهانی و منطقه‌ای نباید به حدی توسعه یابد که هژمون آمریکا را در نظام بین‌الملل به چالش کشند. از این منظر رهبران آمریکا نه فقط در پی مهار چین و روسیه یا تقابل با حرکت‌های به زعم آنان رادیکال در ایران و خاورمیانه می‌باشند، بلکه می‌کوشند تا حدی تفوق و برتری خود را در تمام کره زمین گسترش دهند.

#### ۲- تحریم تجاری ایران

تحریم تجاری بخش دیگری از راهبرد آمریکا برای اعمال تهدیدات ایران در قالب تحریم‌های یک سویه و چند جانبه این کشور قابل ارزیابی است. تلاش آمریکا برای تصویب تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل علیه ایران تاکنون موجب شده است که قطعنامه‌های زیادی از جمله قطعنامه‌های

#### تجزیه و تحلیل

#### اهمیت استراتئیک افغانستان در راستای اهداف

#### قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

#### ۱. اهمیت استراتئیک آمریکا در افغانستان

افغانستان به عنوان قلب آسیا زمینه تحکیم نفوذ آمریکا در مرکز استراتئیک آسیا ( نقطه تلاقی منافع استراتئیک روسیه، چین و ایران به عنوان کشورهایی که هژمون آمریکا را به چالش کشیده‌اند) را فراهم خواهد کرد.

دولت آمریکا منافع خود را با حضور گروه طالبان و ... در افغانستان به شرح ذیل دنبال می‌کرد:

- گسترش نفوذ در آسیای مرکزی.
- اعمال فشار بر روسیه.
- نفوذ بیشتر در خاورمیانه.
- دست یابی به منابع عظیم نفتی آسیای مرکزی.
- عبور لوله نفت از طریق افغانستان برای مخالفت با ایران.
- تنگتر کردن حلقه محاصره ایران.
- جلوگیری از گسترش روابط ایران و کشورهای عربی.
- اختلاف افکنی بین فرقه‌های اسلامی.
- کمک به اسرائیل.

به طور کلی اهداف و منافع امریکا در افغانستان عبارتند از:

۱. اهداف ژئوپلیتیک: سیطره بر منابع نفت و گاز افغانستان که در مناطق شمالی این کشور واقع شده است، سیطره بر منابع اورانیوم افغانستان که در جنوب غرب این کشور واقع شده است، سیطره فرهنگی بر افغانستان در شکل تاسیس (مدارس حبیبه) و دانشگاه (دانشکده مهندسی کابل) و مهم‌تر از همه روی کارآوردن یک حکومت لائیک در افغانستان.

۲. اهداف ژئو استراتئیک: اجرای دکترین سبدندی علیه ایران، حضور موثر در افغانستان با هدف تاثیرگذاری بر روسیه، چین و هند، حضور موثر در جنوب و مرکز آسیا با هدف کنترل گرایش‌های بنیادگرایانه و نیز مهار توانایی هسته‌ای هند و پاکستان، سطح دامنه فعالیت ناتو تا مرزهای چین براساس طرح مشارکت برای صلح ناتو و کسب پایگاه نظامی در آسیای مرکزی (ماناس در قرقیزستان و خان آباد در ازبکستان).

۳. اهداف ژئو اکنومیک: سیطره بر منابع نفت و گاز آسیای مرکزی و گسترش خطوط انتقال انرژی با هدف کاهش آسیب پذیری شریان حیات اقتصادی غرب و انتقال خط لوله گاز و نفت آسیای مرکزی و خزر به دریای آزاد با هدف کاهش اهمیت استراتئیک ایران.

۴. اهداف اقتصادی و سیاسی آمریکا در منطقه:

الف- فروش اسلحه به کشورهای منطقه: آمریکایی‌ها با تشدید ترس از بنیادگرایی اسلامی منطقه را

حال در طول جنگ داخلی افغانستان و دوران طالبان، هند از برخی گروههای خاص در افغانستان (جبهه اتحاد شمال) حمایت کرد و این حمایتها در سال‌های اخیر نیز از دولتهای کرزای و احمد زی در راستای رقابت با پاکستان بیشتر شد.

الف- جلوگیری از حملات تروریستی  
بی ثباتی در افغانستان پاکستان را نیز بی ثبات خواهد کرد، به همین دلیل بدگمانی پاکستان نسبت به هند تقویت می‌گردد و ممکن است حملات تروریستی را در هند و مناطق تحت نفوذ این کشور سازماندهی نماید.

ب- منافع اقتصادی هند  
هند می‌خواهد از مسیر تجارتی افغانستان به آسیای مرکزی و بالعکس منتفع گردد. اما یکسری مشکلات عمدۀ در مقابل هند وجود دارد و آن روابط نامطلوب این کشور با پاکستان است (موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات ابرار) [۱۵]. افغانستان جایگاه ژئوپلیتیکی بسیار مهمی در سیاست خارجی هند دارد.

#### ۴. اهداف پاکستان در افغانستان

رقابت هند و پاکستان در عرصه سیاست خارجی به گونه‌ای است که دامنه این رقابت‌ها به افغانستان نیز کشیده شده است. فعالیت و منافع هند در افغانستان دقیقاً نقطه مقابل پاکستان می‌باشد. هدف هند محروم کردن پاکستان از «عمق استراتژیک» در افغانستان است. از طرف دیگر پاکستان توجیه می‌نماید که هند در افغانستان در پی محدود کردن این کشور بوده و می‌خواهد از طریق افغانستان، پاکستان را محاصره نماید. هند در افغانستان با چندین رقیب عمدۀ مانند: آمریکا، پاکستان، لشکر طیبه، القاعده و طالبان روپرور است. ابزارهای اعمال نفوذ پاکستان در افغانستان عبارت‌اند از:

- سازمان امنیت و اطلاعات ارش پاکستان (I.S.I)
- گروههای تندرو پشتون مثل حزب اسلامی حکمت یار و گروه طالبان، پشتون‌های پاکستان که با پشتون‌های افغانستانی ارتباط تنگاتنگ قومی و مذهبی دارند.
- مدارس مذهبی پاکستان که به تعلیم نیروهای تندرو پشتون می‌پرداختند.
- شبکه القاعده که با محافل مذهبی تندرو در پاکستان (سمیع الحق، فضل الرحمن و ...) ارتباط ایدئولوژیکی دارد.
- وزارت خارجه پاکستان که حامی طالبان بوده و همواره در صدد بوده که در میان افغان‌ها دولت سازی کند.

پاکستانی‌ها معتقدند که ایجاد یک افغانستان تحت الحمایه می‌تواند منافع ذیل را برای آنها در برداشته باشد:

۱. پیدا کردن عمق استراتژیک.
۲. دسترسی به منابع دست نخورده افغانستان.

(مصوب ۳۱ ژوئیه ۲۰۰۹)، (مصوب ۲۳ دسامبر ۲۰۰۶)، (مصوب ۲۶ مارس ۲۰۰۷)، (مصوب ۲۳ مارس ۲۰۰۸) و (مصوب ۲۷ سپتامبر ۲۰۰۸) صادر شود.

#### ۳- تحریم تسلیحاتی ایران

تحریم‌های تسلیحاتی بخش دیگری از اقدامات استراتژیک آمریکا برای مهار ایران بوده است. مطابق گزارش خبرگزاری بلومبرگ دولت آمریکا از ماه اوت ۲۰۰۸ تا اکتبر ۲۰۰۹ دست کم شش شرکت مالزیایی را به اتهام انتقال غیر قانونی اسلحه به ایران شناسایی و مجازات کرده است و شرکت‌های دیگر مانند شرکت‌های سودانی، سوری، روسی، پاکستانی و مکزیکی از سوی آمریکا تحریم گردیده‌اند.

#### ۴- تهدید نظامی ایران

هرچند که این رویکرد در دوران ریاست جمهوری اوباما نسبت به ریاست جمهوری بوش پسر کاهش یافته اما به نظر می‌رسد این رویکرد همچنان در دستور کار واشنگتن به عنوان ابزار برای تهدید ایران باقی مانده است.

#### ۲. اهداف بریتانیا در افغانستان

بریتانیا اهداف متعددی را از حمله به افغانستان تعقیب می‌نمود که عبارتند از:

##### الف- حفظ مناطق استراتژیکی

حفظ مناطق استراتژیکی مانند دره خیبر، لندي کوتل، پیشین تا کوه کوژک و چندین رشته از ارتفاعات مهم و مشرف که نقش سد را برای نفوذ دشمن ایفا می‌کردند. این نقاط استراتژیک افغانستان بارها به عنوان سنگر مستحکمی در مقابل حملات خارجی نقش ایفا نموده‌اند و بریتانیا به خوبی از نقش این مناطق حساس جغرافیایی آگاهی داشت و سعی می‌نمود این مناطق استراتژیک را در تحت هر شرایطی حفظ کند.

##### ب- تضعیف حاکمیت دولت افغانستان

سرزمین افغانستان چه در زمان قدرت‌های گذشته و چه در دوران قدرت‌های حاضر از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار بوده است. وضعیت و ساختار طبیعی افغانستان همواره به صورتی بوده که در زمان تهاجم انگلیس و اتحاد شوروی نقش مهمی را در منازعات و لشکر کشی‌های آنها داشت. نقطه بارز در گذشته و حال، موقعیت حساس ژئوپلیتیکی آن بوده که ارتباط دهنده شرق به غرب و جنوب به شمال می‌باشد.

#### ۳. اهداف هند در افغانستان

راهبرد هند در افغانستان از اهمیت ویژه برخوردار است. روابط هند با افغانستان از سال ۱۹۶۷ م تاکنون تا حدود زیادی متاثر از روابط آن‌ها با پشتون‌های افغانستانی بوده است. با این

جمعیت‌های سنی و شیعه مستقر در کشورهای یکدیگر، حساس استند. حساسیت ایران به عنوان تنها دولت شیعی در جهان بین ۵۴ کشور اسلامی در قبال مسلمانان شیعه بهویژه در کشورهای همچوار، قابل درک است. به هر صورت حمایت ایران و افغانستان از گروه‌ها و جمعیت شیعه هزاره و حنفی‌های بلوج همواره با عنوان دخالت در امور داخلی از سوی دو کشور محکوم شده است [۲۱].

#### ۴. بحران مواد مخدر

در گزارش سازمان ملل متحده زمین‌های کشاورزی استان هلمند با ۴۳ درصد افزایش نسبت به سال گذشته بزرگ‌ترین تولید کننده مواد مخدر افغانستان محسوب می‌شد. بر همین اساس حدود ۱۱٪ مردم افغانستان تریاک را به اشکال مختلف استفاده می‌کنند. صدور مواد مخدر از افغانستان به ایران برای مصرف داخلی و انتقال به اروپا در شمار منابع اصلی و فعال تنش بین دو کشور بوده است. از نگاه برخی از مسئولان جمهوری اسلامی ایران مکانیسم ورود، توزیع، حمل و نقل مواد مخدر، بخشی از توطئه امپریالیسم علیه نظام و انقلاب اسلامی و هدف نهایی آن ایجاد اختلال در امنیت داخلی و گسترش فساد بین شهروندان بهویژه جوانان است.

#### ۵. معضلات پناهندگان افغانستانی

پس از اشغال نظامی افغانستان توسط اتحاد شوروی سوسیالیستی سیل پناهندگان افغانستانی، پاکستان و ایران را در برگرفت. افغان‌ها ابتدا در شرق، جنوب شرق و سپس در تمام پهنه جغرافیایی ایران استقرار یافتند. به رغم وجود مسائل اقتصادی و امنیتی، اوضاع پناهندگان افغانستانی، مسئله و معضلی همچنان دشوار بین ایران و افغانستان مانده است. تقریباً یک میلیون پناهندگان افغان مقاضی زندگی در ایران هستند، در حالی که ۴/۱ میلیون مهاجر افغانستانی (که پناهندگان نیستند) در حال حاضر در ایران زندگی می‌کنند.

#### ۶. عمناقشات مرزی دو کشور

مناقشات مرزی میان دو کشور شامل اختلافات ارضی و اختلافات در حوزه‌های هیدرولیتیک می‌باشد.

#### ۶.۱. اختلافات ارضی

##### الف - اختلاف در منطقه دوغارون

پس از استقلال افغانستان از ج.ا. ایران در سال ۱۲۳۶ ش و تعیین خط مرزی بین دو کشور همواره در بخش دوغارون واقع در منطقه عمومی تایباد، اختلاف ارضی وجود داشته و همین امر در بعضی مواقع باعث ایجاد تنش بین دو کشور شده است.

##### اختلافات هیدرولیتیک

الف- تأثیر هیدرولیتیک هریرود و هیرمند بر روابط دو کشور ایران و افغانستان :

۳. استفاده از افغانستان به عنوان یک پایگاه در جهت گسترش نفوذ خود در آسیای میانه.

۴. دسترسی به یک راه مواصلاتی به آسیای میانه.

۵. از بین بردن معرض خط دیوراند پاکستان تنها به حمایت مالی و سیاسی از طالبان بسته نکرده است.

#### ۵. اهمیت استراتژیک افغانستان در راستای اهداف منطقه‌ای ایران

افغانستان به سبب وجود گروه‌های قومی مختلف و همسایگی با ایران ظرفیت بالقوه بسیاری برای تاثیرپذیری از ایران دارد و حضور چشم گیر شیعیان در این کشور این تاثیر پذیری را دو چندان کرده است.

##### ۱. منابع مشاجره ایران و افغانستان

افغانستان با ۵۷ منبع تنش و مشاجره پایه‌ای با همسایگانش تقریباً در قبال هر همسایه، ۱۰ منبع تنش و مشاجره فعال یا پنهان دارد. اگر ایران تنها با کشور افغانستان هم مرز بود، آسیب پذیری‌های ناشی از تعدد منابع مشاجره با این دولت برای دغدغه‌های بلند مدت امنیتی اش کافی به نظر می‌رسید. حتی در این صورت تعداد منابع تنش ایران بیش از هر کشور اروپای غربی و تمام همسایگانش بود. با این همه ایران و افغانستان نه تنها دارای علائق و منافع متعدد برای دست یابی به تفاهمی پذیرفتی و حتی دراز مدت هستند، بلکه اغلب منابع مشاجره موجود با نگاهی مسئولانه می‌تواند بستر مناسبی برای همکاری، هماهنگی و هم سوابی دو جانبه باشد. مهمترین منابع مشاجره ایران و افغانستان شامل موارد زیر است :

##### ۲. محاط بودن افغانستان در خشکی

افغانستان هنوز هم جزو فقیرترین کشورهای دنیا به شمار می‌رود و در این راستا در سال ۲۰۰۰ میلادی و قبل از حمله امریکا بین دویست کشور جهان، فقیرترین و کم توسعه یافته‌ترین کشور شناخته شده بود. این در حالی است که قابلیت‌ها و استعدادهای آبی، کشاورزی، معدنی، معبری و حتی هیدرولوگی این کشور برای توسعه اقتصادی آن بسیار مناسب است. در واقع بخش عمده‌ای از تنگه‌های توسعه‌ای افغانستان، ناشی از محصور بودن این کشور در خشکی و عدم دسترسی به دریا بوده است. در مجموع محاط بودن افغانستان در خشکی و مسائل ناشی از آن از جمله تلاش‌های این کشور برای رهایی از این بن بست جغرافیایی، عنصری پایدار در روابط دو کشور محسوب می‌شود [۲۲].

۳. حمایت‌های معبری و فرقه‌ای دو کشور افغانستان و ایران نسبت به سرنوشت گروه‌ها و

افغانستان برای تداوم جریان آب رودخانه هریرود به سمت سد دوستی است.

□ استراتژی دوم: انتقال آب از دیگر منابع آبی کشورهای همسایه همچون حوضه آبی آمودریا می‌باشد.

□ استراتژی سوم: مبتنی بر تامین آب شهر مشهد از طریق منابع آبی داخل کشور و انتقال آب بین حومه‌ای در داخل است.

□ استراتژی چهارم: مبتنی بر کاهش وابستگی به منابع آب مزبور از طریق تغییر ساختار اقتصادی اجتماعی این شهر در وابستگی به منابع آبی می‌باشد.

در توضیح استراتژی چهارم باید در نظر داشت که از منابع آب دشت مشهد برای بخش کشاورزی با کمترین بهره‌وری اقتصادی منابع آب مصرفی و بقیه به بخش شرب و صنعت با بالاترین سطح بهره‌وری اقتصادی منابع آب مصرفی اختصاص یافته است، لذا تغییر ساختار معیشتی به سمت افزایش بهره‌وری اقتصادی منابع آب با یک سقف تخصیص معین بیشترین موفقیت در کاهش وابستگی به منابع آب مزبور و به طبع آن موفقیت در مذکوره با افغانستان را به ارمغان خواهد آورد چرا که کاهش وابستگی به منابع آب رودخانه هریرود در داخل کشور، قدرت مذکوره ایران با افغانستان برای استفاده از آب را افزایش خواهد داد.<sup>[۲۲]</sup>

آشفتگی داخلی افغانستان با حمله اتحاد شوروی سوسیالیستی و جنگ‌های داخلی در این کشور مانع از کنترل دقیق افغان‌ها بر آب رودخانه هیرمند شد. وقوع جنگ تحملی ایران و عراق به این فراموشی دامن زد. در سال‌های ۱۳۶۴-۱۹۸۴ م.ش (۱۹۸۶-۱۹۸۴ م) وقوع خشکسالی و کاهش بارندگی در بخش علیای رودخانه مذکور باعث کاهش جریان آب این رودخانه به سمت سیستان شد. از سوی دولت ایران نیز اعتراضاتی بر کاهش جریان آب رودخانه هیرمند به ایران صورت گرفت که دولت افغانستان علت این مسئله را کاهش بارندگی عنوان کرد. آشفتگی اوضاع سیاسی دو کشور نیز مانع از توجه زیاد به این موضوع شد<sup>[۱۷]</sup>. تا زمان روی کار آمدن طالبان در افغانستان تنفس عمده‌ای در بین مسئولین دو کشور بر سر آب رودخانه هیرمند وجود نداشت. در واقع این موضوع به علت اوضاع آشفته درونی هر دو کشور مسکوت ماند.

ب- استراتژی ایران در برابر احداث سد سلما توسط افغانستان: احداث سد سلما بر روی رودخانه فرامرزی هم در کشور افغانستان پیامدهای آبی، منطقه‌ای سیاسی، محیط زیستی و در کل هیدرولیکی حوضه آبریز را به دنبال خواهد داشت. ایران برای کاهش آسیب پذیری ناشی از احداث سد سلما چهار نوع استراتژی را پیش روی خود دارد:

□ استراتژی اول: مبتنی بر تقویت روابط دیپلماتیک با

نقشه ۲: منطقه دوغارون واقع در مرز ایران و افغانستان



مقیاس رتبه‌ای) دسته بندی شده است.

### آمار توصیفی

به منظور تحلیل سطوح نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی با تاکید بر افغانستان و در واقع عواملی که بیشترین نقش را در سطوح نقش آفرینی دارند، در جدول شماره ۳ تدقیک شده است.

### تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل داده‌ها به سه بخش مطالعات جمعیت شناسی (از نوع مقیاس رتبه‌ای و فاصله‌ای) متغیر تحلیل سطوح نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی با تاکید بر افغانستان (تعداد ۲۰ گویه - متغیر از نوع مقیاس رتبه‌ای) بر ارزیابی دستاوردهای نقش آفرینی ایران در راستای تامین منافع ملی خود در شرق پیرامونی (تعداد ۱۲ گویه - متغیر از نوع



جدول ۱: آمار توصیفی تحلیل سطوح نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی با تاکید بر افغانستان

میانگین	خیلی زیاد	زیاد	نظری ندارم	کم	خیلی کم	گویه
۴.۰۶	۲۳	۱۷	۱	۸	۱	با توجه به ضعفهای اقتصادی در پاکستان و افغانستان و پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های بالای ژئوکنومیک جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌های مختلف صنعتی، جمهوری اسلامی تا چه اندازه می‌تواند در حل کمبودهای زیرساختی دو کشور نقش آفرینی کند؟
۳.۸۶	۱۷	۲۱	۱	۱۰	۱	با توجه به گستردگی حوزه تمدنی ایران جمهوری اسلامی از طریق ابزارهای فرهنگی نظیر نژاد، گسترش زبان فارسی، تمرکز بر جشن‌ها و مراسم‌ستی نظیر نوروز تا چه اندازه می‌تواند ژئوپلیتیک در افغانستان و شرق پیرامونی را دستخوش تغییرات کند؟
۲.۶۶	۹	۴	۹	۱۷	۱۱	با توجه به افزایش نفوذ‌های عربستان در افغانستان و پاکستان، جمهوری اسلامی ایران تا چه اندازه می‌تواند با تبلیغات گسترده‌ای علیه جنبش‌های وهابیت و افزایش روابط فرهنگی با کشورهای شرق پیرامونی از افزایش نفوذ عربستان در منطقه پیرامون شرق بکاهد؟
۲.۴۲	۶	۷	۶	۱۴	۱۷	با توجه به افزایش نفوذ عربستان و آمریکا در حوزه شرق پیرامونی، جمهوری اسلامی تا چه اندازه می‌تواند با افزایش احداث پایگاه‌های فرهنگی نظیر سیچ، حوزه‌های علمیه، دانش سرا و فرهنگسرها و ... از قدرت ایدئولوژیک آمریکا و عربستان بکاهد؟
۴.۲۲	۲۴	۲۰	۱	۳	۲	با توجه به افزایش نفوذ عربستان و آمریکا در حوزه شرق پیرامونی جمهوری اسلامی تا چه اندازه می‌تواند با افزایش احداث داشگاه‌ها و مراکز علمی در افغانستان و پاکستان و تولید دانش و افزایش سعادت عمومی ساکنین حوزه شرق پیرامونی از افزایش نفوذ عربستان و آمریکا در منطقه شرق پیرامونی بکاهد؟
۲.۷۴	۱۳	۵	۵	۱۰	۱۷	با توجه به افزایش نفوذ عربستان و آمریکا در حوزه شرق پیرامونی، جمهوری اسلامی تا چه اندازه می‌تواند از طریق وابسته نمودن صنایع مادر در حوزه شرق پیرامونی به فناوری‌های خویش، نقش آفرینی‌های گسترده‌ای را ایفا نماید؟
۳.۴۰	۱۱	۲۱	۳	۷	۸	با توجه به مشکلات داخلی افغانستان خصوصاً در زمینه‌های وحدت ملی و مبارزه با گروهک‌های تروریستی جمهوری اسلامی تا چه اندازه می‌تواند با تولید برنامه‌های رسانه‌ای و فرهنگی، افزایش وحدت ملی در افغانستان و ایجاد همگرایی و وابستگی اقوام در افغانستان به ایران را همراه داشته باشد؟
۲.۵۸	۷	۸	۶	۱۵	۱۴	نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از مهاجرت‌های غیرقانونی در مرزهای پاکستان و افغانستان را تا چه اندازه موفقیت‌آمیز می‌دانید؟
۲.۹۸	۶	۱۹	۳	۱۲	۱۰	نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از ترانزیت مواد مخدور در مرزهای پاکستان و افغانستان را تا چه اندازه موفقیت‌آمیز می‌دانید؟
۳.۶۰	۱۳	۲۲	۲	۸	۵	نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از قاچاق در مرزهای پاکستان و افغانستان را تا چه اندازه موفقیت‌آمیز می‌دانید؟
۲.۴۸	۹	۶	۴	۱۲	۱۹	نقش آفرینی ایران در زمینه حل اختلافات مرزی با کشورهای همسایه در شرق پیرامونی را تا چه اندازه موفقیت‌آمیز می‌دانید؟
۳.۰۴	۱۱	۱۶	۲	۶	۱۵	نقش آفرینی ایران در زمینه مبارزه با تروریسم و افراط گرایی اسلامی را تا چه اندازه موفقیت‌آمیز می‌دانید؟
۳.۲۰	۱۰	۲۱	۱	۵	۱۳	نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از گسترش گروههای متخاصم و سلفی نظیر داعش و طالبان را تا چه اندازه موفقیت‌آمیز می‌دانید؟

۴.۴۰	۱۵	۲۰	۱	۵	۸	با توجه به آینده مبهم حاکمیت قدرت در افغانستان، جمهوری اسلامی تا چه اندازه می‌تواند در حل مشکلات داخلی افغانستان نقش آفرینی نماید؟
۴.۲۲	۲۷	۱۳	۵	۴	۱	با توجه به تنوع قومیتی در افغانستان و حاکمیت پشتون‌ها در قدرت، جمهوری اسلامی با توجه به ویژگی‌های تمدنی خوبیش تا چه اندازه می‌تواند در حل اختلافات قومیتی و توانمندی در حاکمیت افغانستان نقش آفرینی کند؟
۳.۹۸	۱۹	۱۹	۶	۴	۲	وجود تحریم‌های آمریکا بر علیه ایران را تا چه اندازه از چالش‌های جمهوری اسلامی در نقش آفرینی در آفرینی در شرق پیرامونی خود می‌دانید؟
۴	۲۲	۱۵	۵	۷	۱	رها بودن مرزهای افغانستان را تا چه اندازه از چالش‌های جمهوری اسلامی در نقش آفرینی در شرق پیرامونی خود می‌دانید؟
۳.۷۶	۱۷	۱۶	۷	۸	۲	نالمنی در افغانستان را تا چه اندازه از چالش‌های جمهوری اسلامی در نقش آفرینی در شرق پیرامونی خود می‌دانید؟
۲۶۶	۹	۴	۹	۱۷	۱۱	حاکمیت مطلق و سیاست‌های یک جانبه داخلی و خارجی افغانستان را تا چه اندازه از چالش‌های جمهوری اسلامی در نقش آفرینی در شرق پیرامونی خود می‌دانید؟
۳۹۲	۲۱	۱۶	۳	۸	۲	حمایت‌های پاکستان از طالبان و مشکلات ایجاد شده در افغانستان توسط اسلام آباد را تا چه اندازه از چالش‌های جمهوری اسلامی در نقش آفرینی در شرق پیرامونی خود می‌دانید؟

منبع: یافته‌های پرسشنامه

می‌شود و عوامل تاثیرات نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌های افزایش احداث پایگاه‌های فرهنگی نظیر بسیج، حوزه‌های علمیه، دانش سرا و فرهنگسراها و ... در افغانستان، نقش آفرینی ایران در زمینه حل اختلافات مرزی با کشورهای همسایه در شرق پیرامونی و نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از مهاجرت‌های غیرقانونی در مرزهای پاکستان و افغانستان دستاوردهایی برای ایران به منظور نقش آفرینی در شرق پیرامونی نداشته است.

همچنین به منظور به دست آوردن ارزیابی دستاوردهای نقش آفرینی ایران در راستای تأمین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق پیرامونی به ترتیب گویه‌های زیر را لحاظ می‌نماییم:

با توجه به نتایج حاصل از پرسشنامه‌های تحقیق نتایج نشان می‌دهد که در زمینه سطوح نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی با تأکید بر افغانستان، در مجموع عوامل در سه سطح: داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای «جهانی» می‌باشد که در این زمینه ساخته‌های آینده مبهم حاکمیت قدرت در افغانستان و توانایی‌های ایران در نقش آفرینی آن، تنوع قومیتی در افغانستان و حاکمیت پشتون‌ها در قدرت و نقش آفرینی‌های جمهوری اسلامی با توجه به ویژگی‌های تمدنی خوبیش در افغانستان و نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در زمینه احداث دانشگاه‌ها و مراکز علمی در افغانستان و پاکستان و تولید دانش و افزایش سواد عمومی ساکنین حوزه شرق پیرامونی از اصلی‌ترین و مهمترین عوامل نقش آفرینی در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی با تأکید بر افغانستان محسوب

جدول ۲: ارزیابی دستاوردهای نقش آفرینی ایران در راستای تأمین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق پیرامونی

میانگین	خیلی زیاد	زیاد	نظری ندارم	کم	خیلی کم	گویه
۳.۴۲	۱۱	۲۲	۴	۳	۱۰	دستاوردهای ایران در زمینه ارتقا ژئوکالجی با کشور افغانستان تا چه اندازه افزایش همگرایی میان ایران و افغانستان را در پی داشته است؟
۴.۲۴	۲۴	۱۴	۶	۴	۲	دستاوردهای ایران در زمینه حل اختلافات هیدروپلیتیکی با کشور افغانستان تا چه اندازه افزایش همگرایی میان دو کشور را در پی داشته است؟
۴.۲۲	۲۴	۲۰	۱	۳	۲	دستاوردهای ایران در زمینه احداث منطقه آزاد چابهار تا چه اندازه افزایش همگرایی میان ایران و

							افغانستان را در پی داشته است؟
۳.۶۴	۱۴	۱۹	۵	۹	۳		دستاوردهای اقتصادی ایران خصوصاً در صنایع خودروسازی، کشاورزی و پوشак در افغانستان تا چه اندازه کاهش روابط تجاری آمریکا و افغانستان را در پی خواهد داشت؟
۴.۰۶	۲۳	۱۷	۱	۸	۱		دستاوردهای ایران در زمینه گسترش زبان فارسی در افغانستان تا چه اندازه می‌تواند در افزایش همگرایی دو کشور موثر باشد؟
۳.۸۴	۱۸	۱۷	۴	۱۱	۰		دستاوردهای ایران در زمینه فناوری‌های انرژی تا چه اندازه می‌تواند در افزایش همگرایی ایران و کشورهای واقع در شرق پیرامونی خود موثر باشد؟
۴.۱۰	۱۸	۲۲	۷	۳	۰		نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از گسترش ایدئولوژی سلفی کشورهای عربی نظیر عربستان تا چه اندازه بر ارتقا امنیت و بهبود روابط ایران و افغانستان تاثیرگذار بوده است؟
۲.۱۸	۳	۸	۳	۱۷	۱۹		نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از ترانزیت مواد مخدر در مرزهای پاکستان و افغانستان تا چه اندازه بر بهبود روابط ایران و افغانستان تاثیرگذار بوده است؟
۲.۲۰	۷	۳	۴	۱۵	۲۱		نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از قاچاق اسلحه در مرزهای شرق پیرامونی تا چه اندازه بر ارتقا امنیت و بهبود روابط ایران و افغانستان تاثیرگذار بوده است؟
۳.۰۴	۱۱	۱۶	۲	۶	۱۵		نقش آفرینی ایران در زمینه مبارزه با کشورهای همسایه تا چه اندازه بر ارتقا امنیت و بهبود روابط ایران و افغانستان تاثیرگذار بوده است؟
۳.۲۰	۱۰	۲۱	۱	۵	۱۳		نقش آفرینی ایران در زمینه ترویسم و افراط گرایی اسلامی تا چه اندازه بر ارتقا امنیت و بهبود روابط ایران و افغانستان تاثیرگذار بوده است؟
۳.۱۴	۱۴	۸	۱۰	۹	۹		نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از مهاجرت‌های غیرقانونی در مرزها تا چه اندازه بر بهبود روابط ایران و افغانستان تاثیرگذار بوده است؟

منبع : یافته‌های پرسشنامه

### نتیجه گیری

اگرچه موقعیت افغانستان بری محسوب می‌شود اما موقعیت جغرافیایی آن با توجه به همسایگی با کشورهای مهم نزدیکی قابل توجه به منطقه حساس آسیای مرکزی و ذخایر عظیم انرژی آن حضور در کنار جمهوری اسلامی ایران به عنوان مخالف جدی سیاست‌های غرب به ویژه آمریکا، قرار داشتن در مجاورت یکی از بزرگترین قدرت‌های اقتصادی (جمهوری خلق چین) این کشور را در معرض تهدیدهای بیشمار و طاقت فرسان قرار داده است. با توجه به رخدادهای اخیر در افغانستان و حضور دوباره طالبان در صحنه قدرت تهدیدهای این کشور برای جمهوری اسلامی ایران با توجه به تغییر و تحولات اخیر در منطقه در فراز و نشیب‌های گوناگون قرار دارد. به رغم حمایت‌های همه جانبه اسلام آباد از طالبان، خاطر مسئولین پاکستانی نیز از رهبران بی‌تجربه و افراطی طالبان آسوده نیست. کشورهای عرب منطقه خلیج فارس نیز که عمدها حامی این گروه بوده‌اند، اطمینان و اعتماد قابل وصفی در مورد آینده گروه مذکور ندارند. طبعاً این تردید و تشکیک در اذهان مسئولین

در زمینه ارزیابی دستاوردهای نقش آفرینی ایران در راستای تامین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق پیرامونی در مجموع ۱۲ شاخص ارائه شده نتایج نشان داد که عواملی نظیر دستاوردهای ایران در زمینه حل اختلافات هیدرولیتیکی با کشور افغانستان، دستاوردهای ایران در زمینه گسترش زبان فارسی در چابهار، دستاوردهای ایران در زمینه گسترش جلوگیری از گسترش ایدئولوژی سلفی کشورهای عربی نظیر عربستان بیشترین دستاوردها را برای ایران در شرق پیرامونی به همراه داشته است و در نهایت عواملی نظیر نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از ترانزیت مواد مخدر در مرزهای پاکستان و افغانستان و نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از قاچاق اسلحه در مرزهای شرق پیرامونی به عنوان دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران در شرق پیرامونی محسوب نم شوند.

جلوگیری از قاچاق اسلحه در مرزهای شرق پیرامونی به عنوان دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران در شرق پیرامونی محسوب نمی‌شوند.

### پیشنهادات

الف- پیشنهادات در راستای افزایش نقش آفرینی ایران در افغانستان:

۱- سرمایه‌گذاری مشترک ایران در طرح‌های آبی با افغانستان و تاجیکستان.

۲- همکاری ایران با هند در صحنه سیاسی - امنیتی افغانستان.

۳- همکاری ایران با چین در صحنه سیاسی افغانستان.

۴- تعامل ایران با اقوام مختلف افغانستانی در راستای تامین امنیت هر چه بیشتر در افغانستان.

۵- مدیریت عملیات روانی در فضای داخلی افغانستان.

۶- تعامل و همکاری هر چه بیشتر ایران با مهاجرین قانونی افغانستانی.

۷- تعامل ایران با پاکستان در صحنه سیاسی، امنیتی، فرهنگی و اقتصادی افغانستان.

۸- تقویت دیپلماسی آبی به عنوان ابزاری مفید در راستای تامین حقابه ایران از خاک افغانستان.

۹- پیگیری و پاییندی در اجرای مفاد معاهده منعقده ۱۳۵۱ میان دولتين وقت ایران و افغانستان در زمینه حقابه ایران از رودخانه هیرمند.

۱۰- امنیت، عاملی مهم و کلیدی در برقراری ثبات و در پی آن توسعه و پیشرفت است. ایجاد امنیت پایدار در گروهومی نمودن آن و ارتقای ظرفیت‌های نیروهای نظامی و امنیتی در مرزهای شرقی کشور است که نباید از آن غافل شد.

۱۱- ایجاد رویکردی جدید و منعطف در سیاست خارجی در رابطه با همه کشورها از جمله کشورهای واقع در شرق پیرامونی ایران.

۱۲- بازنگری در چگونگی عملکردهای سیاست خارجی از جمله قلمرو سازی فرهنگی، مذهبی و سیاسی.

۱۳- تبیین سیاستی رو به جلو، هدفمند با راهبردی یکپارچه و موثر.

۱۴- انعقاد قراردادهای متنوع در امر سرمایه‌گذاری به ویژه در میان کشورهای واقع در شرق پیرامونی ایران.

۱۵- وجود سرمایه‌های مشترک و پیمان‌های پایدار منطقه‌ای، امنیت پایدار را در هر منطقه به دنبال خواهد داشت. ایران همواره باید تلاش کند تا با انعقاد پیمان‌های منطقه‌ای و مشارکت همه کشورهای واقع در شرق پیرامونی خود، زمینه

جمهوری اسلامی ایران نسبت به هیات حاکمه جدید در کابل نیز وجود دارد. با توجه به چالش‌ها و تهدیدهای امنیتی موجود در شرق پیرامونی ایران به ویژه در افغانستان، پژوهش حاضر با عنوان "نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی خود با تأکید بر افغانستان" مورد تحلیل قرار گرفته است. در این راسته، دو مسئله "نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق کشور با تأکید بر افغانستان، تابع کدام شاخص‌ها است؟" و "دستاوردهای نقش آفرینی ایران در راستای تامین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق پیرامونی کدامند؟" مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفته است. عوامل نقش آفرینی ایران در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی با تأکید بر افغانستان تابع عوامل و متغیرهای مربوطه در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای «جهانی» می‌باشد که در این زمینه‌ها وجود شاخص‌های دشوار (آینده میهم حاکمیت قدرت) در افغانستان و توانایی‌های ایران در نقش آفرینی آن، تنوع قومیتی در افغانستان، حاکمیت پشتون‌ها در قدرت و نقش آفرینی‌های جمهوری اسلامی ایران با توجه به ویژگی‌های تمدنی خویش در افغانستان، همچنین نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در زمینه احداث دانشگاه‌ها و مراکز علمی در افغانستان و پاکستان، تولید دانش در راستای افزایش و ارتقا سواد عمومی ساکنین حوزه شرق پیرامونی از اصلی‌ترین و مهمترین عوامل نقش آفرینی در منطقه ژئوپلیتیکی شرق پیرامونی با تأکید بر افغانستان محسوب می‌شود. نقش آفرینی جمهوری اسلامی ایران در زمینه افزايش احداث پایگاه‌های فرهنگی در افغانستان نظیر: مراکز بسیج، حوزه علمیه، کتابخانه، دانش سرا، فرهنگسرا و ...، نقش آفرینی ایران در زمینه حل اختلافات مرزی با کشورهای همسایه در شرق پیرامونی، نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از مهاجرت‌های غیرقانونی در مرزهای مشترک با پاکستان و افغانستان، دستاوردهای قابل ملاحظه‌ای برای ایران به منظور نقش آفرینی در شرق پیرامونی نداشته است. همچنین در نتایج ارزیابی دستاوردهای نقش آفرینی ایران در راستای تامین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در شرق پیرامونی نشان داد که عواملی نظیر دستاوردهای ایران در زمینه حل اختلافات هیدروپلیتیکی با افغانستان، دستاوردهای ایران در زمینه احداث منطقه آزاد چاههار، دستاوردهای ایران در زمینه گسترش زبان فارسی در افغانستان و نقش آفرینی‌های ایران در زمینه جلوگیری از گسترش ایدئولوژی سلفی کشورهای عربی نظیر عربستان بیشترین دستاوردها را برای ایران در شرق پیرامونی به همراه داشته است و در نهایت عواملی نظیر نقش آفرینی ایران در زمینه جلوگیری از ترانزیت مواد مخدور در مرزهای پاکستان و افغانستان و نقش آفرینی ایران در زمینه

۳. Ezzati, Ezzatullah. Geopolitics, Samt Publications, ۲۰۱۳. [In Persian]
۴. Naseri, Mehdi. Analysis of Geopolitical Competition between Iran and Saudi Arabia and its Effects on Middle East Security, PhD Dissertation. Department of Political Geography, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Yadgar Imam Khomeini (RA), ۲۰۱۹. [In Persian]
۵. Cohen, Saul. B. Geopolitics in the World Era in Reordering the World. VS West View Press, ۱۹۹۴.
۶. Hafez Nia, Mohammad Reza. Theory of the Emerging Geopolitical Structure of the World. International Quarterly of Geopolitics, ۶(۱۹), ۱-۸, ۲۰۱۹. [In Persian]
۷. Ahmadi, Seyyed Abbas, and Heydari Mosulu, Tahmurt, and Nejatpour, Majid. Geopolitical Explanation of Environmental Issues. New Attitudes in Human Geography (Human Geography), ۳(۴). ۱۹۹-۲۱۲, ۲۰۱۹. [In Persian]
۸. Hafeznia, Mohammadreza. Basics of Social Political Studies (۲), Qom: Organization of Seminaries and Theological Schools Abroad, ۲۰۰۰. [In Persian]
۹. Qavam, Abdul Ali. International Relations, Theories and Approaches, Second Edition, Tehran: Post Office, ۲۰۰۷. [In Persian]
۱۰. Smith, Anthony. Nationalism, Theory, Ideology, History, Translated by Mansour Ansari, Institute of National Studies., ۲۰۰۴. [In Persian]

برقراری آرامش و امنیت را تسهیل نماید.

۱۶ - ارتقا سطح مشارکت اقتصادی - فرهنگی در سطوح مختلف فرولی، ملی و فراملی.

ب - پیشنهادات مورد توجه مسئولین و استراتژیست‌های افغانستانی:

۱ - حل مناقشات فی مابین احزاب و گروه‌های سیاسی و تمکین همه آنها از حاکمیت مرکزی.

۲ - برقراری روابط با همه کشورهای منطقه از جمله هند، در تعديل سیاست‌های پرداخته اسلام آباد.

۳-حسن همچوایی با کشورهای همسایه به ویژه ایران و پاکستان در راستای کاهش فشارهای ناشی از موقعیت جغرافیایی افغانستان و محصور بودن در خشکی.

۴ - واگذاری حقابه لازم به کشورهای همسایه و دریافت امتیازهای منطقی از آنها در جهت رفع مشکلات داخلی.

۵ - استفاده مطلوب و بهینه از خطوط ارتباطی ریلی و جاده‌ای کشورهای همسایه.

**تشکر و قدردانی:** موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

**تاییدیه‌های اخلاقی، تعارض منافع:** موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

**سهم نویسنده‌گان و منابع مالی/حمایت‌ها:** موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

#### Reference:

۱. Hafez Nia, Mohammad Reza. Geopolitics, A Philosophical Review. Geopolitics, ۱(۱), ۲۰۱۷. [In Persian]
۲. Nusrati, Shahriar. Analyzing the Obstacles of Iran's Convergence with Neighboring Countries in the ۲۱st Century and Presenting a Strategic Plan Using SWOT and MCDM Techniques, PhD Thesis, Department of Political Geography, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Tehran Science and Research Unit, ۲۰۱۳. [In Persian]

۱۶. Goddard, R.D., & Goddard, Y. L. A Multilevel Analysis of the Relationship between Teacher, School Effectiveness and School Improvement. ۲۲(۲): ۱۷۵-۱۹۱, ۲۰۰۱.
۱۷. Kumar, A., Salo, J., & Li, H. Stages of User Engagement on Social Commerce Platforms: Analysis with the Navigational Clickstream Data. International Journal of Electronic Commerce, ۲۳(۲), ۱۷۹-۲۱۱, ۲۰۱۹.
۱۸. <http://www.iranresearches.ir/۲۸۸۲>.
۱۹. Chamankar, M. J. Maritime Trade between Iran and India in Ancient Times(Millennia BC to the Seleucid Era). Foreign Relations History, ۲۰۱۰; ۱۶(۶۴): ۹-۲۴.
۲۰. Karimipour, Yadaleh. Iran and Its Neighbors (Sources of Tension and Threats), Tehran, Academic Jihad of Tarbiat Moalem University, ۲۰۰۰. [In Persian]
۲۱. Foroughi Nematollahi, Abbas et al. Hydropolytic Effects of Boundary Rivers on National Security of the Islamic Republic of Iran. Journal of New Attitudes in Human Geography, Fifth Year, No. ۳, ۲۰۱۳. [In Persian]
۲۲. Akhbari, Abulfazl. Hydropolitical Analysis in the Modern Development Structure of International Relations (Case Study: Iran and Afghanistan ۲۰۰۱-۲۰۲۰). PhD Thesis, Department of Political Geography, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Yadgar Imam Khomeini (RA)-Shahrari Branch, ۲۰۱۹. [In Persian]
۲۳. Lotfi, Haider. Geopolitical Analysis of Relations Between Afghanistan and Iran; Challenges and opportunities. Research Journal of Great Khorasan, ۶(۱۹), ۵۷-۷۵, ۲۰۱۴. [In Persian]
۲۴. Osmani, Ziauddin, Niakoui, Seyed Amir, & Simbar, Reza.. National and International Factors of Afghanistan's Security Challenges (۲۰۰۸-۲۰۲۱). Iranian Journal of International Politics, ۱۰(۲), ۲۰۲۲. [In Persian]  
doi: ۱۰.۲۲۰.۶۷/irlip.۲۰۲۱.۷۱۰۷۸, ۱۱۲۱
۲۵. Dehmardeh, Masoumeh. The Status, Role and Position of Hazara Shiites in Iran-Afghanistan relations. Birjand: Second International Conference on Human Security in West Asia, ۲۰۱۴. [In Persian]
۲۶. Mohammadi, Hamidreza, Ahmadi, Ibrahim. Explaining the Geopolitical Model of Relations between Iran and Pakistan. Human Geography Research, ۴۹(۲), ۲۰۱۶. [In Persian]  
Doi. ۳۰.۷۲۰.۱۷, ۰۰۸۲۴-۳۲۳.
۲۷. Badiei Aznadahi, Marjan, Rahimi Harabadi, Saeed, Guderzai Mehr, Saeed. The Role of Changes in the Morphology of the Hirmand Border River in the Political Relations between Iran and Afghanistan. human geography studies (geographical studies), ۴۳(۴), ۲۰۱۳. [In Persian]

How to Manage Them, Tehran:

University of Tehran, ۲۰۱۰. [In Persian]

۲۳. Shafiei, Nozer. Analysis of Security Challenges in Iran and Afghanistan and